

SOCIO-EKONOMSKA OBILJEŽJA OBITELJSKIH GOSPODARSTAVA ZAGREBAČKE REGIJE

SOCIOECONOMIC CHARACTERISTIC OF FAMILY FARMS IN THE SUBREGION OF ZAGREB

T. Žimbrek, B. Brkić, A. Kolega

IZVOD

Obiteljsko gospodarstvo glavni je oblik organizacije poljoprivredne proizvodnje u zagrebačkoj regiji. Ono je još uvijek specifična proizvodna, potrošačka i socijalna zajednica koju obilježava osobni rad članova obitelji vlastitim proizvodnim sredstvima.

U istraživanom području zagrebačke podregije prevladavaju mješovita gospodarstva s dvojnou zaposlenošću i prihodom, niskom robnošću proizvodnje, malom veličinom zemljišnih površina i nedovoljnom opremljenošću proizvodnim sredstvima.

ABSTRACT

A family farm is the major organizational form of agricultural production in the subregion of Zagreb. It still represents a specific producing, consuming and social community characterized by personal engagement of family members by their own means of production.

Among family farms within the investigated subregion of Zagreb in Croatia, part-time farming is predominant, with double employment and revenue, low marketability of production, small land areas and insufficient production means.

1.0. UVOD

Poljoprivredna proizvodnja u Jugoslaviji organizirana je u tri osnovna oblika organizacije: obiteljskim gospodarstvima¹⁾, poljoprivrednim zadrugama²⁾ i

1) Kao privatno poljoprivredno gospodarstvo ili obiteljsko gospodarstvo uzima se svaki zemljišni posjed od najmanje 0,1 ha obradivog zemljišta na kojem je organizirana poljoprivredna proizvodnja bez obzira na zanimanje članova koji žive na gospodarstvu. Kao poljoprivredno gospodarstvo uzima se i zemljišni posjed manji od 0,1 ha, ako se na njemu za tržište proizvodi povrće, cvijeće, ljekovito bilje i duhan, ili ima određeni broj stoke, peradi ili košnica pčela.

2) Poljoprivredne zadruge su najčešći oblik organiziranja poljoprivrednika. Najveći broj zadruga (960) postojao je 1949. godine, dok ih 1987. godine ima 837 ili za preko deset puta manje. U zadrugnom vlasništvu je oko 45.000 ha obradivog zemljišta ili svega 0,5% ukupnog.

društvenim poljoprivrednim gospodarstvima³⁾.

Dva milijuna i šestosedamdeset šest hiljada seljačkih gospodarstava u Jugoslaviji posjeduje 83 posto ukupnih obradivih površina i uvjetnih grla stoke, 97 posto ukupnog broja traktora ili 90% od ukupne snage u kW. U društvenom proizvodstvu poljoprivrede privatni sektor sudjeluje sa 70 posto, u poljoprivrednoj radnoj snazi preko 95 posto, u robnoj poljoprivrednoj proizvodnji sa 50 posto. Na seljačkim gospodarstvima (1981.) živi polovica ukupnog i oko dvije trećine aktivnog stanovništva Jugoslavije, odnosno devet desetina ukupnog seoskog stanovništva.

U poratnom razvoju Jugoslavije ekonomska politika favorizirala je razvoj industrije, a zapostavljen je razvoj poljoprivrede. Posljedica toga je bila brza deagrarizacija te je preko 8 milijuna ljudi sa seljačkih gospodarstava napustilo poljoprivredu kao osnovno zanimanje. Aktivno stanovništvo u poljoprivredi palo je s 5,6 milijuna 1948. godine na 2,5 milijuna 1981. odnosno sa 72,7 na 26,6 posto. Na ove socijalno-ekonomske promjene utjecao je slab ekonomski položaj poljoprivrede privatnog sektora što je stvaralo stlani debalans ponude i potražnje hrane, pa je Jugoslavija dugo vremena bila uvoznik poljoprivrednih proizvoda. Privatna poljoprivredna gospodarstva razvijala su se uglavnom stihijski. Investicijska politika protežirala je društvena poljoprivredna gospodarstva, pa je tako znatno usporen razvitak privatnog sektora u poljoprivredi.

Ukupan broj obiteljskih gospodarstava u Jugoslaviji u razdoblju od 1960. do 1981. godine povećao se za 2,2 posto (mada je u Hrvatskoj njihov broj smanjen za 14,8 posto), dok se njihova prosječna veličina smanjila sa 4,2 na 3,5 ha (u Hrvatskoj sa 3,6 na 2,9 ha). Prosječan broj članova seljačke obitelji smanjen je sa 4,8 na 4,2 (a u Hrvatskoj sa 4,2 na 3,6 člana).

Proces deagrarizacije utjecao je na značajno smanjenje broja aktivnih članova zaposlenih u gospodarstvu sa 2,1 na 1,4 prosječno po gospodarstvu, dok se istovremeno broj stalno zaposlenih izvan gospodarstva udvostručio, tako da svako od 2,67 milijuna poljoprivrednih gospodarstava ima u prosjeku 1 člana zaposlenog izvan vlastitog gospodarstva. Tako je došlo i do promjene u strukturi gospodarstva te se značajno povećao udio mješovitih gospodarstava sa 39 na 68 posto (a u Hrvatskoj se 41 na 71 posto).

Prosječne veličine gospodarstava se u cjelokupnom poratnom razdoblju stalno smanjuju najviše zbog smanjenja površina privatnog zemljišta i povećanja broja gospodarstava. Zbog slabog socio-ekonomskog položaja poljoprivrednika sve je veća zastupljenost dvojne zaposlenosti i sticanja dodatnih prihoda te je sve veći udio netto-prihoda ostvarenog izvan gospodarstva⁴⁾. Udio vrijednosti prirodne potrošnje

3) Društvena poljoprivredna gospodarstva počela su se konstituirati uglavnom sredinom pedesetih godina nakon raspadanja seljačkih radnih zadruga. Godine 1987. bilo je 2.566 različitih oblika poljoprivrednih dobara i kombinata s 1.736.000 ha obradivog zemljišta ili 17,7% ukupnog.

Izvor: Jugoslavija 1918-1988, SZS Beograd 1989, str. 201 i SGJ Beograd 1989, str. 250.

4) Netto-prihod čini razliku između ukupnih prihoda i troškova kupljenog materijala i usluga.

u netto-prihodu poljoprivrednih domaćinstava ima istu tendenciju smanjivanja do početka sedamdesetih godina kada je bio 30 posto, a onda se od početka osamdesetih, nastupom privredne krize u zemlji, ponovo povećava na oko 40 postotaka od ukupnih netto prihoda domaćinstava.

1.1. Predmet istraživanja

Središnja Hrvatska je po svojim poljoprivrednim resursima važna poljoprivredna regija u Hrvatskoj, a unutar nje posebno mjesto, po ekonomskoj razvijenosti i brojnosti stanovništva, pripada zagrebačkoj subregiji.⁵⁾

Predmet istraživanja su obiteljska gospodarstva zagrebačke subregije, kojih je, prema podacima zadnjeg popisa stanovništva iz 1981. godine, bilo 112.323 što čini oko 20 posto ukupnog broja obiteljskih gospodarstava u Hrvatskoj. Na ovim je gospodarstvima živjelo sveukupno oko 400 tisuća ljudi, a od toga 116 tisuća članova koji se uzdržavaju od poljoprivrede, što u ukupnom stanovništvu Republike čini 17,2 posto.

Obiteljska gospodarstva zagrebačke subregije raspolažu sa 278.246 hektara ukupnog zemljišta ili 17 posto privatnog poljoprivrednog sektora Hrvatske. U pogledu stočnog fonda zagrebačka subregija ima iznadprosječan broj goveda i peradi, a istodprosječan broj svinja po jedinici površine, dok je po broju uvjetnih grla po hektaru nešto iznad razine republičkog prosjeka.

1.2. Metoda istraživanja

U istraživanju je upotrebljena metoda ankete, a kao osnovni skup uzeto je 81.726 gospodarstava.⁶⁾ Osnovni skup je definiran kao skup svih gospodarstava s površinom većom od 0,5 ha, budući da su rezultati dosadašnjih vlastitih istraživanja kao i analiza osnovnog skupa utvrdili da površinski mala gospodarstva ispod 0,5 hektara nemaju značajnijih utjecaja na poljoprivrednu proizvodnju subregije.

Veličina uzorka izračunata je uz pouzdanost 95% i uz grešku ocjene srednje vrijednosti $\pm 0,175$ ha je $N = 728$ tj. 0,9% od ukupnog broja.

2.0. ZAPOSLENOST ČLANOVA GOSPODARSTAVA I NJIHOVA OBILJEŽJA

Obiteljsko gospodarstvo je specifična proizvodna, potrošačka i socijalna zajednica, koju karakterizira osobni rad članova obitelji vlastitim sredstvima proizvodnje.

5) Područje ove subregije obuhvaća oko 300 tisuća poljoprivrednih površina na kojem obitava preko milijun i dvjesto tisuća stanovnika.

6) S obzirom na cilj i zadatak istraživanja sastavljen je anketni upitnik kojim je u razdoblju siječanj - ožujak 1985. godine obavljeno anketiranje. Prikupljeni podaci i rezultati analize odnose se na proizvodno-ekonomsku godinu 1983/84.

S obzirom na angažiranost članova obitelji na poslovima u gospodarstvu, izdvojili smo one isključivo i pretežno zaposlene u gospodarstvu, zatim povremeno i rijetko zaposlene, te članove koji uopće ne sudjeluju u poslovima na gospodarstvu.⁷⁾ Dobiveni rezultati istraživanja pokazuju da u većoj ili manjoj mjeri u poslovima na gospodarstvu sudjeluje više od četiri petine svih članova obitelji. Više od polovice ukupnog broja članova povremeno je zaposleno u gospodarstvu. To su najčešće stalno zaposleni izvan gospodarstva koji u svoje slobodno vrijeme rade na poljoprivrednim i srodnim poslovima u gospodarstvu, zatim stare osobe, kućanice, studenti i đaci. Njihov radni angažman u gospodarstvu naročito je važan u sezonama poljoprivrednih radova, a tada u pomoć dolaze i osobe izvan gospodarstva - obično rodbina, prijatelji i suseljeni. Relativno je malen udio članova koji su pretežno ili isključivo zaposleni u gospodarstvu - svega jedna četvrtina i to, zbog povoljnih mogućnosti zapošljavanja izvan gospodarstava, u industriji i mnogim drugim nepoljoprivrednim djelatnostima.

Tamo gdje je veći broj zaposlenih u gospodarstvu tamo je i veći fond ukupno iskorištenog zemljišta, veći broj stoke i drugih proizvodnih kapaciteta. Prosječna obitelj u ispitivanim gospodarstvima ima 4,07 člana, s 2,1 aktivnih od čega 1,08 zaposlenih u gospodarstvu i 1,05 zaposleni izvan njega. Razlike u veličini radne ekipe prema tipovima gospodarstava prikazane su na slijedećoj tabeli.

Udio uvjetnih radnika zaposlenih na gospodarstvu iznosi prosječno 38,1 posto ukupnog broja članova obitelji. Često se zanemaruje važnost staračkih, nepoljoprivrednih, pa i mješovitih gospodarstava kao izvora radne snage u poljoprivredi. Podaci iz tabele pokazuju da radno aktivno poljoprivredno stanovništvo čini tek oko dvije trećine veličine radne ekipe u obiteljskom gospodarstvu, dok preostalu jednu trećinu čine stalno zaposleni izvan gospodarstva, umirovljenici, kućanice, đaci i studenti sudjelujući povremeno u poslovima na gospodarstvu. Veličina radne ekipe od 1,8 uvjetnog radnika u mješovitim gospodarstvima veća je nego u poljoprivrednih gospodarstava, a veličina radne snage u nepoljoprivrednih gospodarstava pokazuje sličnost s mješovitim gospodarstvima.

Senilizacija i feminizacija radne snage u poljoprivredi popratna je pojava procesa deagrarizacije. Prosječna dob zaposlenih izvan gospodarstva iznosi 35 godina, a zaposlenih u gospodarstvu je preko 50 godina, što je nepovoljno za poljoprivredu. Dvije petine radne snage zaposlene na gospodarstvu su muškarci, a tri petine su žene.

Zaposleni izvan gospodarstva su prosječno za 15 godina mlađi od radno aktivnih poljoprivrednika, a među njima je dvaput više muškaraca nego žena. Udio žena u starijim dobnim skupinama je neznatan, dok je u mladim dobnim grupama omjer žena i muškaraca skoro izjednačen, što je posljedica sve masovnijeg školovanja ženske seoske omladine i njihovog osposobljavanja (i interesa) za nepoljoprivredna zanimanja.

7) Definicija radne angažiranosti članova gospodarstava navedeni u bilješki 1 tablice 1.

Tablica 1 Veličina obitelji i radne ekipe prema tipovima gospodarstava
Table 1 Family and Work Team Size According to Farm Type

Tip gospodarstva <i>Farm types</i>	Prosječan broj članova obitelji <i>Avg. No. of family members</i>	Veličina radne ekipe (Uvjetni radnici) <i>Work team size</i>	Prosječan broj aktivnih	
			Avg.No. on farm	of active u gospodarstvu off farm
Poljoprivredna <i>Agricultural</i>	2,87	1,71	1,57	-
Mješovita <i>Part-time</i>	4,77	1,80	1,30	1,44
Nepoljoprivredna <i>Non-agricultural</i>	4,27	0,89	-	1,90
Bez aktivne radne snage <i>No active labor</i>	1,81	0,50	-	-
Ukupno - Total	4,07	1,55	1,07	1,11

x) Tipovi gospodarstva su utvrđeni prema zaposlenosti aktivnih članova u gospodarstvu i izvan gospodarstva. Poljoprivredna gospodarstva su ona čiji su svi aktivni članovi zaposleni na posjedu. Mješovita gospodarstva su ona koja imaju jednog ili više aktivnih članova koji rade na gospodarstvu, te jednog ili više članova koji su zaposleni izvan gospodarstva. Nepoljoprivredna gospodarstva su ona čiji su svi aktivni članovi zaposleni izvan gospodarstva. Staračka gospodarstva su ona koja nemaju aktivnih članova.

The farm types have been determined on the basis of their active members, employment and on outside the farm. The agricultural farms are those where all the active members are engaged on the farm. The part-time farms are those having one or more of their active members working on the farm, while one or more members are employed outside the farm. The non-agricultural farms are those where all the active members are employed outside the farm. The aging farms are those with no active members.

xx) Veličinu radne ekipe (broj uvjetnih radnika), koja sudjeluje u poslovima na gospodarstvu, dobili smo množenjem broja isključivo zaposlenih u gospodarstvu s koeficijentom 1,00, pretežno zaposlenih sa 0,80, povremeno zaposlenih sa 0,33 i rijetko zaposlenih s koeficijentom 0,12.

The work team size (the number of conditional workers) participating in the farm activities has been obtained by multiplying the number of those exclusively employed on the farm with the coefficient 1.00, the number of those mainly employed on the farm with 0,80, those casually employed by 0,33 and those rarely employed by the coefficient 0,12.

3.0. SOCIO-EKONOMSKA OBILJEŽJA GOSPODARSTAVA

Za istraživano područje karakteristično je da je najviši udio mješovitih gospodarstava (54,1 posto), manji je udio poljoprivrednih gospodarstava (23,2 posto), još je manji udio nepoljoprivrednih (17,0 posto), a najmanji je udio gospodarstava bez radne snage (5,8 posto).

Analiza socio-ekonomskih obilježja pojedinih tipova gospodarstava pokazuje da poljoprivredna gospodarstva imaju u prosjeku manji broj radno-aktivnih članova po gospodarstvu nego li mješovita i nepoljoprivredna i da je u 70 posto slučajeva

zastupljen tip uže porodice i smanjena mogućnost socijalne reprodukcije. Unutar ovoga tipa mogu se uočiti dvije skupine: u prvu ulaze ona gospodarstva koja nemaju nasljednika i koja će u najskorije vrijeme ostati bez radne snage i ugastit se. Njihova struktura i intenzitet proizvodnje, veličina proizvodnih kapaciteta i opremljenost gospodarstva je nepovoljna, niska je robnost proizvodnje i dohodak itd. Drugu skupinu čine gospodarstva koja imaju proizvodne potencijale, mlađu radnu snagu i potencijalnog nasljednika u gospodarstvu i ona se u perspektivi mogu razviti u specijalizirane robne proizvođače.

Mješovita gospodarstva raspolažu većim proizvodnim kapacitetima nego li poljoprivredna gospodarstva, mada su ona vrlo raznolika. Jedna tendiraju ka nepoljoprivrednim, a druga ka pretežno poljoprivrednim. Po svojoj prirodi mješovita gospodarstva bila bi stalna prateća pojava u poljoprivredi samo što su se vremenom mijenjali sektori djelatnosti njihove zaposelnosti.

Odlazak mladih iz poljoprivrede doveo je do toga da se u obiteljskom gospodarstvu sve više sužava osnovica socijalne reprodukcije. Naša istraživanja pokazuju da među starješinama gospodarstava ima samo 39 posto aktivnih poljoprivrednika koji su u 84 posto slučajeva stariji od 50 godina.

Jedna četvrtina gospodarstava ima potencijalnog nasljednika izvan gospodarstva ili ga uopće nema, polovica gospodarstava ima potencijalnog kućedomaćina nepoljoprivrednika, a tek 15 posto gospodarstava ima potencijalnog nasljednika aktivnog poljoprivrednika.

4.0. ROBNOST I PRODAJNI KANALI POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE SELJAČKIH GOSPODARSTAVA

Tržište poljoprivrednih proizvoda dio je jugoslavenskog tržišta. Jugoslavensko tržište karakterizira zatvorenost i postojanje monopolske i monopsonske strukture u pojedinim zatvorenim tržišnim segmentima. Uzroci takvom stanju su slaba pokretljivost društvenog kapitala i radne snage, slab protok roba i usluga na području Jugoslavije, te slaba transparentnost jugoslavenskog tržišta, nedovoljna otvorenost prema svjetskim tržištima i nedovoljan utjecaj svjetskih cijena na strukturu domaće ponude poljoprivrednih proizvoda.

Autarhična proizvodnja i niska proizvodnost rada daju nisku robnost proizvodnje.

Robnost poljoprivredne proizvodnje označava postotak poljoprivredne proizvodnje koja se proda na tržištu.

Samo jedan dio poljoprivredne proizvodnje vezan je za ostalu privredu putom tržišta, preostali dio potroši se u poljoprivrednom kućanstvu kao hrana, ili na gospodarstvu kao sjeme ili stočna hrana. Stupanj robnosti predstavlja siguran pokazatelj razvijenosti poljoprivredne proizvodnje i tržišta.

Najveći dio poljoprivredne proizvodnje dolazi na tržište otkupom, od čega se namiruje trgovina na malo, odnosno maloprodaja. Otkupom se odvija sva prodaja iz društvene poljoprivredne proizvodnje i jedan dio privatne ponude s obiteljskih

gospodarstava. Drugi dio se javlja na seljačkoj tržnici ili tržnici na malo, a treći dio ide tzv. neregistriranim kanalima i to međuseljačkim prometom i prometom selo - grad, odnosno izravno nabavom gradskih potrošača na obiteljskom gospodarstvu.

Porast prodaje neorganiziranim prodajnim kanalima uzrokovan je slabom organizacijom otkupa poljoprivrednih proizvoda, skupim prometnim lancem od proizvodnje do trgovine, skupim društvenim prodajnim kanalima, pomanjkanjem plasmana preko zadruga, slabim skladištenjem proizvoda, nedovoljnom tržišnom infrastrukturom te slabim i skupim transportom.

Privatnoj poljoprivrednoj proizvodnji trebalo bi organizirati posebne prodajne kanale. Uz bolju organizaciju otkupa, potrebno je dati mogućnost poljoprivrednicima da sami organiziraju prodajne zadruge za plasman svojih proizvoda.

Nužno bi bilo organiziranje dražba u većim potrošačkim središtima za prodaju poljoprivrednih proizvoda privatnih poljoprivrednih proizvođača. Takvim društvima s potpunom infrastrukturom⁸⁾ sustavom javne dražbe prodavali bi se svakog dana poljoprivredni proizvodi na veliko. Uz takve dražbe postojala bi i prodaja u diskontu.

Osim prodaje u okviru takvih dražba obavljalo bi se standardiziranje, konfekcioniranje i pakiranje proizvoda za sve prodajne kanale i sve načine prodaje.

Dražba bi zamijenila sadašnje prekupce i sitne proizvođače, orijentirala proizvodnju i pružala usluge, kako na strani ponude, tako i na strani potražnje poljoprivrednih proizvoda.

Robnost poljoprivredne proizvodnje dugo je stagnirala da bi u zadnje doba nešto malo porasla. Sve je veći porast robnosti poljoprivredne proizvodnje otkupom primjerice pšenice, kukuruza i industrijskih kultura, zatim mlijeka, svinja i ovaca. Robnost proizvodnje goveda i peradi otkupom je, međutim, u padu, ali u porastu je utrzivanje ovih proizvoda preko međuseljačkog prometa.

Svako peto gospodarstvo prodaje neki od poljoprivrednih proizvoda.

Trećina ukupne seljačke proizvodnje prodaje se na tržištu nekim od postojećih kanala prodaje poljoprivrednih proizvoda.

Proizvodnja voća, povrća i vina ne realizira se otkupom već na tržnici na malo i međuseljačkim prometom poljoprivrednih proizvoda u što ulazi također i izravna nabava gradskih i seoskih potrošača na seljačkim gospodarstvima kao i izravna dostava u potrošačev stan.

Po robnim karakteristikama proizvodnje ističu se kao robni proizvodi tovljena stoka, zatim mlijeko, pšenica i ječam putem najčešćih prodajnih kanala, kao što su otkup, seljačka tržnica i neregistrirani prodajni kanali.

Za ratarske proizvode, brojlere, tovljenu stoku i mlijeko najzanimljiviji prodajni kanal je otkup. Za voće i povrće, osim šljiva, pretežna se prodaja obavlja na seljačkoj tržnici, dok se med, krumpir i neki oblici prodaje svinja, goveda, peradi i jaja prodaju neregistriranim prodajnim kanalima.

8) Skladišta, hladnjače, PTT, osiguranje, banke informativno-oglasna služba.

Tablice 3
Table 3

Struktura prihoda od gospodarstva
Farm Revenue Breakdown

Vrst prihoda <i>Revenue type</i>	Struktura u % <i>Breakdown in %</i>	
	Prihod iz od gospodarstva <i>Farm revenue</i>	Ukupni prihod <i>Total revenue</i>
Ukupni prihod iz gospodarstva (1+2+3) <i>Total farm revenue (1+2+3)</i>	100,0	51,3
1. Prodaja poljoprivrednih proizvoda (a + b)x) <i>Selling agricultural products (a+b)x)</i>	45,8	23,5
(a) biljni proizvodi - <i>plant</i>	8,3	4,3
(b) stočarski proizvodi - <i>live stock</i>	37,5	19,2
2. Naturalna potrošnja vl. polj.proizvoda (a+b) <i>Consumption of own agricultural production (a+b)</i>	45,6	23,4
(a) biljni proizvodi - <i>plant</i>	13,9	7,2
(b) stočarski proizvodi - <i>live stock</i>	31,7	16,2
3. Ostali prihodi <i>Other revenue</i>	8,6	4,4

x) U prodaju poljoprivrednih proizvoda uključena je i vrijednost proizvoda koje poljoprivredno gospodarstvo daje drugim ne planovima, većinom rodbini (djeci), suseljanim ili drugima uz neku vrst većinom prirodne nadoknade.

xx) Sales of agricultural production include the product value effective when the farm offers the products to non-members, mainly family (children), fellow-villagers, and others which is accompanied by some kind of mainly natural compensation.

Vrijednosno izražena potrošnja poljoprivrednih proizvoda proizvedenih na gospodarstvu (tzv. prirodna potrošnja) vrlo je značajan izvor prihoda ispitivanih gospodarstava. Ona čini blizu polovice (45,6%) prihoda od samog gospodarstva odnosno blizu četvrtine (23,4%) sveukupnih prihoda. To pokazuje da je vrlo visoki stupanj samoopskrbnosti poljoprivrednih proizvođača, te da je cjelokupno poljoprivredno područje oko velikog potrošačkog središta (Zagreb) nedovoljno u funkciji opskrbe i robne proizvodnje. Tome je uzrok poratno povijesno nasljeđe neodgovarajućeg odnosa ekonomske politike prema poljoprivredi, posebice prema privatnom sektoru poljoprivrede koji u ovoj subregiji čini njen najveći dio.

Prihod koji poljoprivredna gospodarstva ostvaruju radom svojih članova izvan gospodarstva, uglavnom stalnim i povremenim zaposlenjem u nepoljoprivrednim djelatnostima, samo je nešto manji od onog koji se ostvaruje na samom gospodarstvu (48,7%). U tom prihodu većinu čine osobni dohoci stalno zaposlenih članova izvan

5.1. Novčani izdaci gospodarstva u proizvodnji

U poljoprivrednoj proizvodnji gospodarstava se služe kupljenim reprodukcijским materijalom, energijom, uslugama drugih i drugim. Osnovne skupine troškova su one u biljnoj i stočarskoj proizvodnji te ostalim sporednim djelatnostima. Karakteristični troškovi u biljnoj proizvodnji su troškovi za nabavu sjemena, mineralnih gnojiva, sredstava za zaštitu bilja, energije i ostalo. Druga veća stavka su plaćene usluge u poljoprivrednoj proizvodnji. U stočarstvu su to izdaci za stočni podmladak, stočnu hranu, vet. usluge itd.

Tablica 5
Table 5

Struktura novčanih izdataka gospodarstava^{x)}
Farm Expenses Breakdown^{x)}

Vrst troškova Type of expenses	Struktura u % Breakdown in %
Ukupni troškovi (1+2+3+4) Total expenses (1+2+3+4)	100,0
1. Reprodukcijski materijal 1. Raw material	41,6
2. Energija 2. Energy	41,1
3. usluge 3. Services	10,6
4. Ostalo ^{xx)} 4. Others ^{xx)}	6,7

x) Bez reprodukcijskog materijala i energije proizvedene na gospodarstvu

x) No raw material and energy produced at the farm.

xx) U ostalo su ubrojani novčani izdaci za sitni inventar, premije, osiguranja, troškovi prerade polj. proizvoda i slično.

xx) Others include numerous expenditures for sundry inventory, insurance, processing agricultural production, and similar.

Struktura novčanih izdataka prema socio-ekonomskoj strukturi pokazuje da mješovita i nepoljoprivredna gospodarstva imaju u prosjeku veći utrošak energije od poljoprivrednih i staračkih zbog bolje opremljenosti sredstvima za proizvodnju, što je rezultat većih prihoda odnosno dohotka. Nasuprot tome poljoprivredna i staračka gospodarstva više izdaju za plaćanje tuđih usluga.

5.2. Dohodak gospodarstva

Ostvareni dohodak (kao razlika između prihoda i troškova gospodarstva) pokazuje da između pojedinih tipova gospodarstava s obzirom na socio-ekonomsku strukturu postoje znatne razlike na koje su najviše utjecali izvori prihoda, a manje struktura troškova u ekonomici proizvodnje.

Dvojnost izvora prihoda u mješovitim i nepoljoprivrednim gospodarstvima, koja prevladavaju na području zagrebačke subregije, omogućuju im ostvarivanje većeg

proizvodnje i vrlo nizak stupanj profesionalizacije i niska robnost poljoprivredne proizvodnje. Poslove na gospodarstvu obavlja gotovo u potpunosti obiteljska radna snaga. Na poljoprivrednim poslovima sudjeluje četiri petine ukupnog broja članova gospodarstva. Prosječno gospodarstvo ima četiri člana, dva su aktivna, od kojih je jedan zaposlen u gospodarstvu, a drugi izvan gospodarstva. Prosječna dob aktivnih poljoprivrednika je nešto preko 50 godina i pretežno su žene.

Znatno povoljniji ekonomski i društveno-politički položaj nepoljoprivrednog zanimanja u odnosu na poljoprivredno zanimanje utjecao je na ubrzanu deagrarizaciju, a također i na pojavu sve većeg broja mješovitih gospodarstava u Hrvatskoj.

U istraživanom području zagrebačke podregije udio mješovitih gospodarstava viši je od republičkog prosjeka zbog razvijenog privrednog središta i veće mogućnosti zapošljavanja. Na taj način dohodak ostvaren u industriji i drugim nepoljoprivrednim djelatnostima jednim se dijelom vraća poljoprivredi.

Budućnost obiteljskih gospodarstava u Hrvatskoj može se predvidjeti na temelju postojećih tendencija i predviđenih promjena iniciranih novom privrednom reformom i u tom kontekstu novom agrarnom politikom.

Proces deagrarizacije usporava se zbog privredne krize i smanjenih mogućnosti zapošljavanja izvan poljoprivrede. Odlazak mladih ljudi iz poljoprivrede doveo je do toga da se u obiteljskom gospodarstvu sve više sužava osnovica za njihovu socijalnu reprodukciju. Svako drugo gospodarstvo ima potencijalnog kućedomaćina nepoljoprivrednika, a tek 15 posto ima za nasljednika aktivnog poljoprivrednika.

Povećanje ili ukidanje agrarnog maksimuma, smanjivanje dispariteta između poljoprivrednog i nepoljoprivrednog dohotka, ravnopravnost privatnog sektora u poljoprivredi u odnosu na društveni u pogledu mjera agrarne politike, kao i znatno smanjena demografska vitalnost poljoprivrednog stanovništva osnovni su razlozi koji navedene pretpostavke daljnjih promjena u obiteljskim gospodarstvima čine realnim.

SUMMARY

Regarding the employment and sources of revenue, it is characteristic, for the family farms in the Zagreb subregion, income that they are mostly part-time. On average, almost a half of the earnings of the farm members is realized by their engagement outside the farm.

The family farms are still to a degree considerably characterized by traditional production methods and low agricultural production marketability. Almost all the farm work is done by family labor. Nearly four fifths of the farm members are engaged in farming activities. The average farm has four members, two active, out of which only one is engaged on the farm, while the others work outside the farm. The average age of active farmers is just over 50 and they are predominantly women.

Considerably more favorable economic and socio-political status of non-agricultural occupations as compared to agricultural ones influenced fast de-agrarization but also the appearance of an increasing number of part-time farms in Croatia.

In the studied researched area of the Zagreb, subregion, the share of part-time farms is even higher than for of Croatia itself, due to the vicinity of a developed economic center and numerous larger possibilities other non-agricultural activities is partly returned to agriculture.

The future of family farms in Croatia may be anticipated on the basis of present tendencies and foreseen changes indicated by new economy reform including the new agricultural policy.

The process of de-agrarization os decelerated due to economic crisis and reduced employment possibilities outside agriculture. The process of young people abandoning agriculture resulted in family farms with a narrowed basis for their social reproduction. Every second farm has a potential head of the farm which is a non-farmer, and only 15 percent of heirs are active farmers.

Increase of annulment of agricultural land maximum, reduction in disparity between agricultural and non-agricultural income, equality of private and state sector in agriculture regarding agricultural policy measures and considerable reduction in demographic vitality of agricultural population, these are the essential reasons for accordiny to which the proposed stated assumptions for on further changes in family farms should be considered realistic.

LITERATURA

1. Bergmann, Theodor: Porodično gospodarstvo - problematika i razvojne tendencije, Sociologija sela, 27-28, Zagreb, 1970.
2. Brkić, Srećko: Porodica i porodično gospodarstvo, Poljoprivredna znanstvena smotra, br. 59, Zagreb, 1983.
3. Chaianov, Aleksander: The Theory of Peasant Economy, Irwin, Homewood, III. 1966.
4. Radomirović, Vojin: Reprodukcijska seljačkog gazdinstva - prilozi sociologija sela i poljoprivrede, Novi Sad, 1976.
5. The Yugoslav Village, Special Issue of "Sociologija sela", Zagreb, 1972.
6. Žimbrek, Tito, Ante, Kolega, Srećko Brkić: Proizvodna i društveno-ekonomska obilježja seljačkih gospodarstava zagrebačke regije, Ekonomika poljoprivrede, br. 4/1988., Beograd

Adresa autora - Author's address

Dr Tito ŽIMBREK, izvanr. prof.

Mr Srećko BRKIĆ

Dr Ante KOLEGA, izvanr. prof.

Institut za ekonomiku i organizaciju poljoprivrede fakulteta poljoprivrednih znanosti sveučilišta u Zagrebu

41000 - ZAGREB, Šimunska c. 25.